

MUSTAFA KEMAL İLE İSMAİL HABİB'İN ORTAK EDEBÎ ESERİ “TUNA ÜSTÜNDEKİ SES”İN BİLİNEREN FAKAT GÖRÜL(E)MEYEN “KAYIP VERSİYON”U

Bilgin Güngör

Başlarken

Mustafa Kemal Atatürk, sanatın her bir dalıyla olduğu kadar edebiyatla da ilgilenmiştir. Manastır Askeri İdadisindeki öğrencilik yıllarından ölümüne kadar edebî eserlerle haşır neşir olmuş, Çankaya ve Dolmabahçe'deki sofralarında -zaman zaman şair ve yazarların da katılımıyla- edebiyat üzerine sohbetlerde bulunmuş, Cumhuriyet devrimlerinin çizgisinde bazı romanlar, piyesler yazdırmıştır. Yanı sıra, dönemin önemli isimlerine birtakım şiirler dikte etmiştir.¹ Bu dikte ettikleri arasında, Erken Cumhuriyet yıllarının önde gelen eleştirmenlerinden ve edebiyat tarihçilerinden İsmail Habib Sevük'ün “Tuna Üstündeki Ses” adıyla ortaya koyduğu mensur şiirin özünü oluşturan dizeler de vardır. Mustafa Kemal'in edebiyat ve sanatla ilişkisi üzerine odaklanan hemen her araştırmada bu dizelerden söz edilmiştir. Bu doğrultuda da “Tuna Üstündeki Ses”in İsmail Habib'in *Atatürk'le Beraber* kitabında (önceki adı *Atatürk İçin* olan bu kitabın ilk baskısı 1939'da yapılmıştır) sunduğu versiyon temel alınmıştır. Hâlbuki eserin *Atatürk'le Beraber* kitabında birkaç kelimeyle sözü edilen, 16 İkinci Teşrin [Kasım] 1933 tarihli *Anayurt* dergisinde yayımlanan fakat hem araştırmacıların hem de okurların nazarında muamma olan bir başka versiyonu daha vardır. İşte bu bilinmesine rağmen görül(e)meyen, *Anayurt*'ta yayımlanan “kayıp versiyon” dikkatinize sunulacaktır burada. Ancak öncesinde, konunun daha iyi anlaşılması adına “Tuna Üstündeki Ses”in yazılma hikâyesine,

¹ Mustafa Kemal'in edebiyatla ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Melâhat Özgü, “Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı”, *Bellekten*, Kasım 1988, S. 204, s. 1133-1168; Sadi Borak, *Atatürk ve Edebiyat*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1988; Önder Göçgün, *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 1-30.

özelliklerine ve eserle ilgili yanlışlara, yanlış bilgilere odaklı birtakım açıklamalarda bulunulacaktır.

Anekdotlar, Olaylar

Tarih: 3 Şubat 1932... İstanbul Valiliği tarafından Maksim’de Darülaceze yararına bir balo düzenlenir. O sıralar Galatasaray Lisesinde edebiyat öğretmeni olarak görev yapan İsmail Habib, valilikçe davet edildiği bu baloda Mustafa Kemal ile karşılaşır ve sohbet eder. Sohbetin bir yerinde söz edebiyatın tanımına gelir. Mustafa Kemal, İsmail Habib’den edebiyatı tanımlamasını ister. Fakat İsmail Habib, hazırlıksız yakalandığı böyle bir imtihanda başarısızlık göstermekten korktuğu için tanım yapmak istemez. Mustafa Kemal; ısrarlarına rağmen tavrından vazgeçmeyen, dahası, imtihandan kaçınmak adına konuyu farklı noktalara çekmek isteyen İsmail Habib’e sinirlenir. Bu olaydan yaklaşık 8 ay sonra, yani Ekim 1932’de İsmail Habib, Vali Konağı’ndaki bir sünnet gününe davet edilir ve yine Mustafa Kemal’le karşılaşır. Mustafa Kemal onu sofrasına davet eder ve Maksim’deki olaydan ötürü gönlünü alır. Sofrada, daha sonra, İsmail Habib’den Öztürkçe bir koşma yazıp bunu makamla okumasını ister. O da emri yerine getirmek için müsaade isteyip sofradan kalkar, genç şairlerden birinin Tuna üzerine kaleme aldığı bir şiirin bazı kelimelerini değiştirerek, daha doğrusu Türkçeleştirerek sofraya geri döner. Mustafa Kemal, bu sırada onun üç şiir okuma biçiminden birini tercih etmesi gerektiğini söyler: “Ya saz şairlerinin makamlarıyla, ya klasik musikimizin bir bestesine uydurarak yahut da yalnızca bir şiir gibi.” İsmail Habib Türkçeleştirdiği, “Yelesi kabarmış atlarla değil / Kötü bir trenle geçtim Tuna’dan”, “Tuna’dan döneli bizim ordular / Akmıyor yerinde duruyor sular” gibi dizeler içeren şiiri Mustafa Kemal’in huzurunda üçüncü biçimi tercih ederek okur. Tabii şiiri beğendiremez. “Türk’ün Tuna’sı böyle mi anlatılır? Yok, kötü trenle geçmiş; yok mötü trenle!” sözleriyle şiiri eleştiren Mustafa Kemal, İsmail Habib’e “Al eline kalemi kâğıdı, (...) Tuna’yı ben dikte ettireceğim.” diyerek birtakım dizeler yazdırır. İsmail Habib’in deyişiyle “irticalen ve ağır ağır söyle[nen]” bu dizeler “nazım şeklinde, nazımla nesir arası, bazı dizeleri aruza bile uygun düşen, kafiyeler[i] bazen tam, bazen yarım, bazen serbest ve kafiyesiz bir tarzda”dır. Dikte işinin hemen başında İsmail Habib’e “Bunların şimdi veznine, kafiyesine bakma, onları sen bir şekle koyacaksın. Ben yalnız fikri dikte ettiriyorum.” şeklinde uyarıda bulunan Mustafa Kemal, dikte bittikten sonra yarın akşama kadar bu dizelerden bir eser ortaya çıkarılmasını emreder. Bu emir karşısında şaşkına dönen İsmail Habib, şairlik yeteneğinin olmadığını ve bu işi başaramayacağını düşünerek sofrada bulunan Reşit Galip’e “Beni kurtar” der gibi bakar; Reşit Galip de Mustafa Kemal’e bu hususta gerekli açıklamayı yapar. Lakin Mustafa Kemal, “Ben İsmail Habib’i bilirim, nazım, nesir yahut ikisi arası, bunu istediği gibi işleyerek ve istediği gibi çevreleyerek bir eser yapacak.” ifadesiyle emrinde ısrarcı olur. İsmail Habib, çaresiz bir şekilde emredilene yapmaya çalışır. 1925 yılında Edirne Maarif Müdürü iken bir grup öğretmenle gittiği Bulgaristan’da Tuna üzerinde yaptığı yolculuğun izlenimlerinden de yararlanarak ortaya

“düz yazı şiir benzeri bir şey” olarak vasıflandırdığı bir eser taslağı çıkarır. Bu taslağı Mustafa Kemal’e okutup son noktayı koymak ister. Gelgelelim Mustafa Kemal’in işleri yoğun olduğu için bu isteğini bir türlü gerçekleştiremez. Fakat Faruk Nafiz, söz konusu taslağı kendisinden alır ve Cumhuriyet’in onuncu yılında çıkardığı *Anayurt* adlı kültür-sanat dergisinde yayımlar. Bu sırada İsmail Habib, “[Mustafa Kemal’e] rastlarsam boş bulunmayayım” diye düşünerek yanında bulundurmamak suretiyle eserin yukarıda belirtilenlerle aynı hususiyetlere sahip ikinci bir taslağını daha hazırlar. Daha sonra bu iki taslağı birleştirip değiştirerek *Atatürk’le Beraber* kitabında okura sunar. Gerek ilk gerekse de ikinci taslakta Tuna yolculuğu izlenimlerine dayalı olan kısımlar mensur hâldedir ve tamamen İsmail Habib tarafından kaleme alınmıştır; Mustafa Kemal’in dikte ettirdiği kısımlar ise manzum bir şekilde aralara serpiştirilmiştir. Tabii bu manzum kısımları İsmail Habib “yalnız onların düz yazı ile şiir arasındaki o özgün, üstü örtülü ve göklerden iner gibi bir duygu uyandıran genel biçimini ve havasını korumaya çalışarak” elden geçirdiğini belirtir. Eserin son kertede İsmail Habib tarafından kaleme alındığı ortadadır, yani biçimsel açıdan eser onundur; ancak ruhu, içeriği belirleyen büyük oranda Mustafa Kemal’dir. Nitekim “Metin aslında benimdir, fakat ona üflenen nefes O’nun. Burada, metne değil, Ebedi Şef’in aziz nefesinden sinen anının coşkısına bakmalı.” sözleriyle bu gerçeğe işaret eder İsmail Habib.²

Versiyonlar, Farklılıklar, Benzerlikler

“Tuna Üstündeki Ses”in ilk taslağı olan ve *Anayurt*’ta yayımlanan metin, yani birinci versiyon³ ile eserin iki taslağının karışımından oluşan ve *Atatürk’le Beraber* kitabında sunulan metin, yani ikinci versiyon⁴ arasında belirgin farklar vardır. İkinci versiyon birincisine göre kısadır; hem mensur hem de manzum kısımlar ikinci versiyonda teksif edilmiş hâldedir. Bununla da bağlantılı olarak iki versiyonun ifade örüntüleri arasında değişiklikler söz konusudur. Gelgelelim bu versiyonların gerek içerik gerekse de biçim bakımından aynı doğrultuda olduğunu söyleyebiliriz.

Eserde (her iki versiyonda da diyebiliriz) Plevne’den Rusçuk’a doğru Tuna üzerinde yapılan bir yolculuk söz konusudur. Dostlarıyla beraber bir Macar gemisinde bulunan anlatıcı, Tuna’yı gözlemleyip murakabeye dalar; Osmanlı’nın bu nehri aşip batıya doğru ilerleyişini ve daha sonra geri çekilişini düşünmeye başlar. Nehir, anlatıcının gözünde, üç asırlık ilerleyiş ile üç asırlık gerileyişin bir tanığı konumundadır. O böyle düşüncelere dalıp gittiği sırada, nehir üzerine yansıyan güneş ışığı demetleri ile nehrin mavi girdaplarının göğe yükseldiğini, bunların sarı saçlı ve mavi gözlü bir adam “hayal”ine büründüğünü görür. İsmail Habib’in de belirttiği gibi Mustafa Kemal’i simgeleyen bu “hayal”, söyle-

² İsmail Habib Sevük, *Atatürk’le Beraber*, haz. Lütfü Tınç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021, s. 91-102, 151-152).

³ İsmail Habib Sevük, “Tuna Üstündeki Ses”, *Anayurt*, 16 İkinciteşrin 1933, S.4, s. 6.

⁴ *Atatürk’le Beraber*, s. 151-156.

dikleriyle anlatıcıyı tarihî gafletinden uyandırmaya başlar. Nehrin Türklüğünün sayılı asırlarca ölçülemeyeceğinden, “Tuna[’nın] ezelden [beri] Türk diyarı” olduğundan ve giderek Türklerin tarihinin köklülüğünden dem vurur. Nihayetinde anlatıcı, “hayal”in söylediklerinin etkisiyle Rusçuk’a bütün tarihî yanlışlarından arınmış, köklü tarihinin bilincini kazanmış bir şekilde varır. Anlatıcının Plevne’den Rusçuk’a yaptığı yolculuk, bir bakıma, “eğri tarih”ten “doğru tarih”e yolculuk olarak somutlaşmıştır.

Buraya kadar söylenenlerden kolaylıkla anlaşılacağı üzere, eserin alt yapısında 1930’larda Mustafa Kemal’in öncülüğünde ortaya konulan Türk Tarih Tezi yer almaktadır. Bilindiği üzere Türk Tarih Tezi; sadece Selçuklu ve Osmanlı geçmişi temel alan, Cumhuriyet’in ilk yıllarına da miras kalan geleneksel tarih yazımının aksine Türk tarihinin Orta Asya bozkırlarına bağlanışını gözeterek Türklerin medeniyete katkılarını -ve hatta medeniyet âlemindeki kurucu rolünü- vurgular. Onun bu çerçevedeki özünü, temel mantığını, Mustafa Kemal’in 1930’da Yalova Köşkü’nde Afet İnan’a dikte ettiği şu sözlerden anlamak mümkündür: *“Beşeriyetin taş devirlerini bir tarafa bırakalım. Maden devirlerinden, muhtelif madenlerden, kemiklerden yapılan eserler her nevi aletler ve süs eşyası idi. Çamurdan tuğla, çanak, çömlek ilk insanların yaptığı eserlerdendir. Hayvanları ehlileştirmek, onlardan muhtelif suretlerle istifade etmek, hayvanları sürüler halinde bulundurmak, insanların ilk yaptıkları işlerdendir. Ziraat da böyledir. Bundan başka insanlar buldukları mıntıkaya göre kerpiçten, tuğladan veya taştan binalar da yaptılar. Kanallar açarak bataklıkları kurutmak, muhtelif tarzda sulama usulleri de insanların ilk buldukları şeylerdendir. Güneşi ve yıldızları müşahede [gözlem] sayesinde takvimin esasını koyan, tabiatın en büyük kuvvet olduğunu keşfeden binlerce sene evvel yaşamış eski insanlardır. Gemi inşa eden ve denizlerde dolaşmak kabiliyetini de gösteren, ticaret etmesini öğrenen bu insanlardır. İlk demokrasi esasına müstenit [dayanan] cemiyet ve devlet müesseseleri [kurumlarını] vücuda getiren de onlardır. Bütün bu saydıklarımız dünyada ve bütün beşeriyette [insanlıkta] ilk medeni eserlerdir. Bu medeni eserleri, bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar Türk ırkındandır. Türklerin ana yurdu Orta Asya yaylasıdır.”⁵* Türk Tarih Kurumunun -ve hatta

“Tuna Üstündeki Ses”in *Anayurt* dergisinde yayımlanan versiyonu

⁵ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Haz.: Arı İnan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, Kasım 2011, s. 385.

Mustafa Kemal ile İsmail Habib'in ortak ürünü olan “Tuna Üstündeki Ses” veya genel olarak Mustafa Kemal ve edebiyat ilişkisi üzerine kaleme alınan araştırmalarda hareket noktası *Atatürk'le Beraber* kitabındaki versiyon, yani ikinci versiyon olmuş; *Anayurt*'ta yayımlanan versiyon, yani birinci versiyon hiç görülmemiştir (tabii ikinci versiyonun da bazen görülmediği vakidir; Arif Kaptan'ın birazdan değineceğimiz yazısı bu bağlamda bir örneği teşkil eder). Ayrıca, büyük oranda bu durumdan kaynaklı olarak, eserin Mustafa Kemal'in dikte ettiği ve “hayal”in sesi ile görüş açısından somutluk kazanan manzum kısımları hakkında birtakım araştırmalarda ve internet mecralarında çeşitli yanlışlar, yanlışlıklar söz konusu olmuştur. Bu meseleyi açmakta fayda var.

Yanılgılar

Yanılgıların tarihi, izleyebildiğimiz kadarıyla, Arif Kaptan'ın Kasım 1955 tarihli *Türk Dili* dergisinde yayımlanan “Atatürk ve Sanat” adlı yazısında Mustafa Kemal'e ait birtakım dizeler (toplamda 20 dize) sunmasıyla başlar.⁶ Birkaçında ufak değişiklik söz konusu olmakla birlikte bu dizeler, esasen, “Tuna Üstündeki Ses”in *Anayurt* dergisinde yayımlanan versiyonundan gelmektedir. Fakat Kaptan bu noktada neredeyse hiçbir açıklayıcı bildirimde bulunmaz, söz konusu dizeleri 1950'de bir gazetenin sanat ve edebiyat sayfasında gördüğünü belirtir sadece.⁷ Belli ki Kaptan'ın “Tuna Üstündeki Ses”in ne *Anayurt* dergisindeki ne de *Atatürk'le Beraber* kitabındaki versiyonundan haberi vardır. Kaptan'ın sunduğu dizelerin (sondan ikincisi hariç) Hilmi Yücebaş'ın 1960'ta yayımlanan *Edebiyatımızda Atatürk* kitabında, “Hakikat Nerede?” başlığı altında tekrarlandığı görülür.⁸ Yücebaş, belki de Kaptan'dan alıntılıdığı bu dizeler için herhangi bir kaynak göstermez. Onun tıpkı Kaptan gibi “Tuna Üstündeki Ses”in her iki versiyonundan da habersiz olduğu söylenebilir. Melâhat Özgü, Kasım 1988 tarihli *Bellekten*'de yayımlanan “Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı” başlıklı yazısında, Kaptan'ın sunduğu dizeleri (Kaptan bu yönde bir açıklama yapmamış olmasına rağmen) iki ayrı şiir olarak değerlendirir. Bu dizelerin ilk yedisini ifade benzerliğinden ötürü *Atatürk'le Beraber* kitabında yer alan metne dayandırır; kalan on üç dizenin ise ayrı bir şiir olduğundan söz eder. Bununla da kalmaz; (yine Kaptan'ın yazısında böyle bir yargı bulunmamasına rağmen) Kaptan'a atıfla söz konusu “iki şiir”in Mustafa Kemal'in gençlik dönemine ait olduğunu ve bizzat onun tarafından dostu Evrenoszade Mahir

⁶ İlgili dizeler şöyledir: “Gafil, hangi üç asır, hangi on asır / Tuna ezelden Türk diyarıdır. / Bilinen tarihler söylememiş bunu / Kalkıyor örtüler, örtülen doğacak / Dinleyin sesini doğan tarihin / Aydınlıkta karaltı, karaltıda şafak / Yalan tarihi gömüp, doğru tarihe gidin. // Asya'nın ortasında Oğuz oğulları / Avrupa'nın Alplarında Oğuz torunları / Doğudan çıkan biz, batıda yine biz / Nerde olsa, ne olsa kendimizi biliriz. / Hep insanlar kendilerini bilseler / Bilinir o zaman ki hep biliriz / Türk sadece bir milletin adı değil, / Türk bütün adamların birliğidir. / Ey birbirine diş bileyen yığınlar / Ey yığın yığın insan gafletleri / Yırtılsın gözlerdeki gafletten perde, / Dünya o zaman görecektir hakikat nerde, / Hakikat nerede?” Arif Kaptan, “Atatürk ve Sanat”, *Türk Dili*, Kasım 1955, S 50, s. 79.

⁷ “Atatürk ve Sanat”, s. 78.

⁸ Hilmi Yücebaş, *Edebiyatımızda Atatürk*, Kültür Kitabevi, İstanbul 1960, s. 9.

Bey'in Vezneciler'deki konağında okunduğunu belirtir.⁹ Anlaşılmaktadır ki Özgü, hem *Anayurt*'taki versiyonu görmemiş¹⁰ hem de Kaptan'ın yazısını yanlış yorumlamış -veya "okumuş"- ve böylece iki yanlışlığa birden düşmüştür.¹¹ İlk baskısı 1972'de yapılan *Atatürk ve Edebiyat* adlı çalışmasında Sadi Borak; *Atatürk'le Beraber*'de bulunan -ve bizim de yukarıda değindiğimiz- açıklamaları göz önünde bulundurarak Kaptan'ın sunduğu dizelerin 1932'de İsmail Habib'e dikte ettirildiğini, dolayısıyla Mustafa Kemal'in gençlik dönemine ait olamayacağını belirtmiş ve bu noktada Özgü'nün söylediklerini -haklı olarak reddetmiştir. Fakat o da Özgü gibi Kaptan'ın yazısındaki dizelerin ilk yedisinin *Atatürk'le Beraber* kitabından değiştirilerek alındığını belirtmiş, kalan on üç dizenin ise başka bir şiire ait olduğunu dile getirmiştir. Tabii Borak, söz konusu on üç dizenin, İsmail Habib'in hazırladığı diğer taslakta yer almış olabileceğini ve dolayısıyla bu "iki şiir" in birbirinin devamı mahiyetinde bulunabileceğini ihtimal dâhilinde görerek gerçeğe bir nebze de olsa kapı aralamıştır.¹² Öyle ya da böyle Borak'ın da *Anayurt*'taki versiyonu görmemiş olduğu ortadadır (eğer görseydi, ihtimal dâhilinde gördüğü durumun gerçekliğini kavramış olacaktı). İşte Yücebaş, Özgü ve Borak'ta karşımıza çıkan yanlışlar günümüze kadar varlığını sürdürmüş, hatta katmerlenmiştir. Öyle ki bugün bazı internet sitelerinde, *Anayurt*'taki versiyondan gelen pek çok dizenin gruplandırılıp kısmî değişikliklerle ve "Tuna", "Hakikat Nerede?", "İnsan", "Oğuz Oğulları" başlıklarıyla ayrı birer şiir şeklinde sunulmakta olduğu görülmektedir.¹³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu yanlışlar büyük oranda birinci versiyonun görül(e)memesinden kaynaklıdır. Peki neden görül(e)memiştir bunca zaman? Burada kronik akademik tembelliğimizi veya düşük dozajlı merak duygumuzu öne sürebilir miyiz? Elbette. Fakat meselenin bir de İsmail Habib'e uzanan boyutu var. Şöyle ki İsmail Habib, *Atatürk'le Beraber* kitabında, eserin ilk taslağının (yani birinci versiyonunun) *Anayurt* dergisinin ikinci sayısında yayımlandığını söyler.¹⁴ Gelgelelim *Anayurt* koleksiyonunu karıştırdığımızda, söz konusu taslağın aynı derginin dördüncü sayısında yayımlandığını görmek-

⁹ "Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", s. 1142-1144.

¹⁰ İlginçtir ki Özgü, yazısında *Anayurt*'ta yayımlanan versiyonun künyesini dipnot olarak vermiştir (bkz. "Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", s. 1143). Buna rağmen yanlışlığa düşmesinden anlaşılmaktadır ki Özgü künyesini verdiği versiyonu görmemiş, görmüşse de okumamıştır.

¹¹ Bu arada belirtelim: Sadi Borak'tan öğrenmekteyiz ki Özgü gibi Kadircan Kafılı da "Tuna Üstündeki Ses" in manzum kısımlarının tarihini geriye çekmiş, bunların 1925-30 arasında kaleme alınmış olabileceğini dile getirmiştir. Borak'ın da belirttiği gibi, Kafılı bu yargısıyla *Atatürk'le Beraber* kitabındaki ilgili açıklamaları okumadığını göstermektedir. Bkz. *Atatürk ve Edebiyat*, s. 49-50.

¹² *Atatürk ve Edebiyat*, s. 47-49.

¹³ Bu noktada örnek olarak bkz. <https://www.antoloji.com/mustafa-kemal-aturk/> [Son Erişim Tarihi: 8.4.2023]; <https://www.turk.org.au/aturk-bilgi-bankasi/aturkun-yazdigi-siirler/> [Erişim Tarihi: 8.4.2023].

¹⁴ *Atatürk'le Beraber*, s. 152.

teyiz. Muhtemeldir ki İsmail Habib, bir yanlış hatırlamadan kaynaklı olarak yanlış adres göstermiştir. İşte *Anayurt*'taki versiyonun görül(e)memesindeki sebeplerden biri de budur.

Bitirirken

Evet, bunca yanlışlığa temel olan “Tuna Üstündeki Ses” eserine dair dile getireceklerimiz bu kadar. İşte özellikle bu yanlışları aşarak hem esere hem de Büyük Kurtarıcı'nın edebî yönüne dair bilgileri biraz daha sağlamlaştırmak adına “Tuna Üstündeki Ses”in *Anayurt*'ta yayımlanan versiyonunu, yani birinci versiyonunu (yazım ve noktalama çerçevesinde birkaç zorunlu düzeltme istisna) olduğu gibi sunuyoruz.